

A közösségi élmény melege II.

Mielőtt a harmadik, tárgyasult eredményeiben talán legjellemzőbb fázisra térnék, mindig menet közben és szükség szerint szerveződő munkánk egy másik jellegzetességére keil még rámutatnom. Különböző tevékenységeinknek mindig magunk adtunk nevet, önként teremtve keretet, sőt anyagi fedezetet is. Ismétlődő, intézményes vagy hivatalos támogatásról szó sem lehetett. Minden alkalmi segítséget (mint például eleinte a kör helyisége, a minisztériumtól egy ócska vetítógép kijárása, egy-egy előadóterem alkalmi használata) mi magunk „nőttünk ki”, megörizve ezzel szellemi és anyagi függetlenségünket. Az anyagiak előteremtésére egyik legszerencsésebb vállalkozásunk a *Szegedi Kis Kalendárium* volt, melyet évről évre kiadtunk. Minden évben más és más vidék — legtöbbször zeneértő barátaink eredeti gyűjtésében közölt — népdalait tartalmazta ez az ékszer nyien csöpp és szép kalendáriumocska.

Mi magunk is nagy izgalommal vártuk mindig a nyomdából kicsi kedvencünket, s azonnal nekikezdtünk, hogy saját kezűleg csomagoljuk, címezzük és küldjük szét postán a világ minden tája felé. Egyedül az 1933-as évben nem jelent meg a *Kis Kalendárium* — ahogy sem jöttek össze az anyagiak. Bizony, messzire, ezrekhez jutott el a kis küldemény, köztük nem egy külföldön élőhöz is, például Reményik Zsigmondhoz, aki mindig lelkes szavakkal köszönte meg. A begyűlt pénzből elsősorban a nyomdát fizettük ki, melynek költségeit a nyomdász Várnai család nagylelkűen előlegezte, majd a fennmaradó összeggel nagy beosztással gazdálkodtunk. Elsősorban egyéb kiadványaink anyagi fedezetét biztosítottuk, mert e kiadványok rendszerint csak jóval megjelenésük után térítették meg a költségeket, sőt nem ritkán ráfizetéssel jártak. Az anyagi egyensúlyt a népszerű *Kis Kalendárium* volt hivatva szavatolni. Ma már műgyűjtői ritkaság ez az összesen 9 darabból álló sorozat, melynek népdalanyaga és művészi illusztrációi a kivülállóknak is értéket jelentettek, de nekünk, résztvevőknek a legkedvesebb együttműködés tárgya volt. Még ma is elforrósodik a szívünk és felmelegednek hideg, öregedő ujjaink, visszaemlékezve a csomagolás meghitt, reménykedő és aggódva örvendező hangulatára. Közben vitakoztunk — kegyetlenül sulykolva egymás vélekedéseit.

Térjünk azonban vissza időben a derekas növekedés korához. Elérkezvén az első igényes művészi kiadványunk, a *Boldogasszony búcsúja* megjelenésének ideje, 1931-ben megszületett az elnevezés, amely a kiadót jelölte meg: Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiuma. A nagy siker után önként adódott, hogy mi ezt az elnevezést megtartsuk az egyre szaporodó kiadványok „hivatalos” gazdájaként. A Bethlen Gábor Kör óta nem volt valódi működési szabályzatunk, még kevésbé alapszabályaink, s legkevésbé hatóságilag jóváhagyott működési engedélyünk. Ha volt is néha emiatt nehézségünk, mindig akadt felvilágosultabb pártfogó, rokoni vagy baráti hivatali tekintély, majd később tudományos munkánk okán professzori támogatás, ami kisegített a kátyúból.

A közösséghez való tartozást nem formalizáltuk. Állandóan volt egy legszűkebb mag, egy szabályos kis csoport — 12-15, magát leginkább összetartozónak érző taggal —, de ezt is részben átszötték e csoporton belüli, még szorosabb baráti kapcsolatok, részben pedig a központi magból kinyúló baráti kötődések, melyek melegen fűzték körénk a nem közvetlen beletartozókat is. A legbelső mag sem volt állandó.

Mindig az tartozott igazán hozzánk, akit közös tevékenység kapcsolt velünk egybe. Ez a tevékenység jóval több volt, mint ami anyagi alkotásokban vagy kiadványokban megvalósult. Le kell azonban szögezni azt is, hogy a bármelyik címen működő munkaközösség vezetője végig vitathatatlanul Buday György volt, akkor is, amikor már régen ő maga adta át a Bethlen Gábor Kör hivatalos vezetését jó barátjának, Ádám Lászlónak. Formalitás és valóság ebben az esetben sem fedték egymást. Az élmények művészi vagy tudományos formában való lecsapódása is viszonylag sokkal több közvetlen cselekedetből szűrődött ki, mint azt a tárgyasult formák mutatják. Volt, aki sohasem jutott túl a falujárás, a vitakozás, a személyes ügyek intézése és az emberkeresés, közvetítés sok más apró, közvetlen, de néha fárasztó formáján. Ezek közül néhányuk nevét csak az örökítette meg nyomtatásban, hogy odaírtuk valamelyik kiadványunkra felelős kiadónak — részben hálából, részben azért, mert lehetőleg olyant akartunk erre a szerepre teljesen

önkényesen és alkalmilag „választani“, akinek a neve kevesebbszer vagy egyáltalán nem szerepelt cikkeink és önálló dolgozataink szerzői közt. Kiadványaink nagy sikere éppen abból is adódott, hogy több volt a valóságfedezete, mint a pusztá nyomdafestékig eljutott írott szó, rajz vagy fénykép. Közben azonban egyre többen találtuk meg azt a szakterületet, amelyen hasznosítani tudtuk az óriási élményanyagot, amelyet magunkba szívtunk. Többünkben belső kényszerré vált a közlés vágya.

Kezdetben volt a tett, a maradandó nyom nélkül elenyésző tett, a mindennapi cselekedetekben tükröződő meleg érzés és heves indulat, miközben lassan formálódtak szavakká az élmények; a közösség nyomatékát hordozó igazság. Ez a tudatformáló erő — ez volt közösségünk legnagyobb érdeme, amelybe beleömlött az írott szóig soha el nem jutott sok cselekvő társunk hozzájárulása. Mielőtt a végső fázisra, a sikeres kifejeződésre, a szakemberré válás korára térnék, fel kell még idéznem ennek a gomolygó ifjúkornak egy jellegzetes és egyben tipikus kérést, s ez maga a keresés módszere volt.

Erről így ír Buday: „Fiatalkorunk leggazdagabb emlékei kapcsolódnak eredménytelen kísérletekhez és olyan eredményekhez, amelyeket mégiscsak sikerült elérnünk. Ha egy környék érteimiségei el is határozták, hogy segítenek erőfeszítéseinkben, mégis teljes bizalmatlansággal fogadtak, amit nekünk mindenáron le kellett győznünk. A józslés és a taktikai érzek egyaránt nem engedték meg, hogy azzal kopogtassunk egy parasztház ajtaján, hogy meg akarjuk ismerni őket, és segíteni akarunk rajtuk anyagi lehetőségeinkhez képest. Az ilyen közeledés csak növelte volna a bizalmatlanságot, mert évszázadokon keresztül tapasztalták, hogy mindnyájan, akik kizsákmányolni akarták a parasztságot, hasonló szölamokkal közeledtek hozzá. Így a legegyszerűbb és legigazabb szavak a becstelenség emberek számára használhatatlanná váltak, mert előzőleg mindig hazugságot szolgáltak.

Ezért különböző hadicselekedeteket kellett folyamodnunk. En mint rajzoló letelepedtem egy tanyánál, barátaimtól körülvéve, és rajzolni kezdtem a jellegzetes diszítőelemeket. Mások úgy rombolták le a bizalmatlanság falát, hogy fényképeztek, népdalokat gyűjtöttek, valamint népballadákat, botanikai vagy földrajzi, régészeti vagy állattani kutatásokat végeztek, külföldi vendégeket vezettek stb. A rajz segítségével rövidesen megismertem a legsúlyosabb eseteket. Sokkal könnyebb volt a helyzetünk azokon a helyeken, ahol a földműves fia vagy szülője volt kollégánk vagy barátunk. Mindenekelőtt arra törekedtünk, hogy kiszélesítsük bizalmasaink körét, ami elengedhetetlenül szükséges szociális segélyezésnél, ismeretek népszerűsítésénél és tudományos kutatásoknál. Egy ilyen kiszállás után az egész vidék ismert minket, s amikor másodszer tértünk vissza, volt kihez fordulnunk.“

Igy alakult ki lassan az a tudatos magatartás, amely a néppel való azonosulást hirdette, és gyarapodó tudását a nép szolgálatába akarta alítani. Ekkor már tudtuk, hogy mozgalmunk nem elszigetelt jelenség. Tudatosan tartottuk a kapcsolatot az *Erdélyi Fialalokkal*, akik többek közt az Erdélybe visszatért Jancsó Béla hatására kezdtek hasonlóképpen dolgozni. A Kolozsváron 1930-ban megindult lapot Jancsó Béla kezdeményezte, és áldozatos munkával szervezte, irányította. A szerkesztés nem az ő neve alatt történt, s a fennmaradt írásos dokumentumok, megvalósulások korántsem tükrözik eléggé az ő személyes munkáját, ha az eredményességet csak a közvetlen tárgyasult alkotásokra korlátozzuk. Rangos példája az ő élete is annak, amit az irányítása alatt növekedett sokak szeretete vésetett a fejfájára a szép Batsányi-idézet szavaival:

*Mint az égő fáklya, mely setétben lánghol,
S magát megemészte másoknak világol*

Ezeknek a személyi kapcsolatoknak köszönhető, hogy Gusti professzor módszerét megismertük, akiről én akkor hallottam először, amikor egy tanulmányútja során Váro György — mint az *Erdélyi Fialalok* munkatársa — minket a rokon törekvések okán meglátogatott.

Hasonlóképpen tartottuk a kapcsolatot a Sarlósokkal, akikhez, éppen fordítva, akkor kapcsolódtunk baráti érdeklődéssel, amikor ők már eljutottak mozgalmuk öntudatos cselekvő fázisába. Ők még korábban kezdték a csoportos útkeresést, mint mi, amint azt 1938-ban, a közép-európai ifjúsági munkákat összefoglaló angol nyelvű cikkemben megírtam. A cikk alcíme ez volt: *Keresés és szociális szolgálat Közép-Európában*. A cikkben a csehszlovákiai magyar ifjúság falumunkájáról így írtam: „Az első falukutató mozgalmak Csehszlovákiában kezdődtek a magyar kisebbség fiataljai közt. Céljaikat vezetőjük, Balogh Edgár 1929-ben a következőképpen foglalta össze: »A nemzeti felelősségtudat a parasztság felé fordulásban nyilvánult meg. A fiatalság a parasztság felé fordul, mert itt találja meg a

magyar nyelv, zene, költészet és művészet gyökereit.« A csoportosulás után három évvel ez a mozgalom 1929-ben olyan formát ért el, amely egy független közösségbe gyűjtötte azt a fiatalságot, amely ilyen célokért akart dolgozni, és ez a közösség a nevét a sarlótól, a mezőgazdasági munka ősi szimbólumától vette. A legjelentősebb kezdeményezés az öreg cserkészektől indult ki, akik az adott szociális felteteleknek és a régi magyar hagyományoknak megfelelően a fiatalság falulátogatásával és szociológiai anyag gyűjtésével kapcsolták össze táborozásaikat. [...]

Ez a munka lassanként elmélyült és tovább nőtt, amíg a Sarlós mozgalom fejlődött ki belőle. Maga a Sarlós mozgalom néhány évi tevékenység után politikai visszhangot és kihívást váltott ki, és lassanként megszűnt. A konkrét eredménye a közérdeklődés felkeltése volt. Publikációi inkább demonstratív jellegűek, mint tudományosak voltak, és a mozgalom jelentősége sem alapvető eredményekben, hanem inkább hatóerejében volt. (I. S. S. Bulletin V. 1938. 8. Monthly Organ of International Student Service. Geneva, Switzerland.)

Ugyanebben a cikkben ismertetem Dimitrie Gusti professzor romániai szociológiai kutatómunkásságát is. Az erdélyi magyar fiatalság falumunkájáról írottak lényegileg azt foglalják össze, amit az előbbiekben a személyi kapcsolatok jelentőségének dokumentálására már menet közben elmondtam. Érdekes azonban idézni egy összefoglaló jellegű részletet, amely szépen bizonyítja, mennyi szinte érzés fűtötte a mi rajongó odafordulásunkat a parasztság akkor még ijesztően sanyarú sorsa felé: „Mind a három országban a falu- vagy parasztkutató mozgalmak egy évtizeddel ezelőtt kezdődtek. Részben egymástól függetlenül, részben baráti kapcsolatban és együttműködésben. Nem beszélhetünk semmi előre megadott tervről vagy egységesített célkitűzésről, mégis jelentékeny köztük a rokonság. Ez a rokonság minden esetben abból a felismerésből fakad, hogy a nemzet erejének forrása a parasztság, de társadalmilag és kulturálisan ez az osztály messze van attól a pozíciótól, ami őt kiváló képességei szerint megilletné. A kulturális kérdést tovább bonyolítja az a tény, hogy ezeknek az országoknak a városi kultúrája nagymértékben a nyugat-európai kultúra hatására fejlődött, és kevesek privilégiuma maradt, így idegen volt a sokmillió parasztságtól.“

Talán érthető, hogy fájt, amikor később a „narodnyik“ címkét pejoratív szándékkal dobták felénk. Ugy támadt a jó értelemben vett népszerűség ennek az ifjúságnak a szívében, mint ahogy a tavaszi szél ébreszti az addig dermedt földben pihenő magvakat. Mindez „benne volt a levegőben“; ezt fényesen bizonyítja, hogy 1934-ben jelenik meg Nagy Lajos *Kiskunhalom* című munkája, amelytől a falukutató irodalmat keltezik. A *Puszták népet* Illyés Gyula 1934-ben a *Válasz* című folyóiratban kezdi közölni, s könyv alakban először 1936-ban jelenik meg. Sárközi György *Magyarország felfedezése* című sorozata 1937-ben indul. Az ifjúság haladó szellemű rétege egyre erősödött. Mi magunk is eljutottunk Szabó Dezsőtől a közben megismert Veres Péter és Szabó Pál barátságáig. Most végre rátérek működésünk harmadik szakaszára.

Bár érdeklődésünk a parasztság iránt végig megmaradt, egyre kevésbé volt kizárólagosnak mondható. A munkásság felé tapogatózó érzéseinket ismét személyes hatások formálják, fejlesztik. Elsősorban Radnóti Miklós és Hont Ferenc csatlakozása nyomja rá bélyegét a kis közösségre. Hont Ferenc már képzett marxista, amikor közénk kerül, Radnóti is egy kötettel és egy sajtóperrel a háta mögött csatlakozik hozzánk. Nem kellett sok biztatás, és rajtuk keresztül kapcsolatba kerültünk a Munkásotthonnal, ahol különösen az ifjúmunkások közt tevékenykedtünk. Jómagam a jövőnd városáról tartottam nekik szemináriumot, de úgy, hogy minden percben készen álltunk szavalókórossá átalakulni, ha illetéketlen „vendég“ érkezését jelezték. A Munkásotthonban ugyanis a szavalókórus hivatalosan engedélyezett tevékenység volt. Hont Ferenc vezényletével épp akkor tanulták József Attilának egy versét, s szavalókórusra kis közösségünk tagjai közül többen jártunk. Munkánk sokágúságát híven tükrözik ennek a korszaknak a kiadványai, melyeket — összetartozásuk jeléül — a *Boldogasszony búcsújának* megjelenése óta sorszámoztunk is. Összetartozásukat a sorozat jellegén kívül kifejezte szép köntösük is, amelyet Buday György tervezett. A sajtáságos piros-fekete díszítés a címlapon mindig egy olyan fametszetet vett körül, amely szimbolikusan fejezte ki a kötet mondanivalóját.

Fiatál szakemberek gyarapodó tudása párosult ezekben a többségükben 100 oldal körüli terjedelmű füzetekben, az irodalom, művészet és a képzőművészet megjelentő erejével. Már jellegzetes tipográfiájukkal is magukra hívták a figyelmet. Így szolgáltató elégtételt Baróti Dezső Dugonics András emlékének, mert amint mondja: „az irodalomtudomány mai szemszögéből nézve [...] az eddigi megállapítások kritikát követelnek elsősorban azért, mert szerzőik a történeti szempontot elhanyagolva [...] saját ízlésükön keresztül akartak közeledni hozzá. Innen a nagy

ellentét a kortársak zöme és a lényegesen más izlésű utókor között. Hogy ezt áthidalhassuk, a következőkben megkíséreljük Dugonics alakját korába beállítani, azaz nem a regényt olvasó magunkat, hanem a XVIII. század eszme- és izlésáramlatait keresni munkáiban.“ (*Dugonics András és a barokk regény*, Szeged, 1934.) Ugyancsak Baróti Dezso foglalkozik Juhász Gyulával egy másik kötetben, mely a kis közösség mélyeséges tiszteletét is hivatott volt kifejezni a sérült lelkű nagy költő iránt, aki akkor már teljes visszavonultságban élt a városban édesanyja aggodó ápolásának védelmében.

Ortutay Gyula hasonlóképpen állít emléket Tömörkény Istvánnak, akit az akkori közelmúltban már „Móra Ferenc néhány szép írása“ emleget. A múlt és a közelmúlt átértékelésén kívül behatóan foglalkoztatta kis közösségünket minden, ami forradalmi, ami új volt. Avantgarde törekvések tükröződtek Berczeli Anzelm Károly írásaiban éppúgy, mint Tolnai Gábor formatörténeti tanulmányában: *A szabad vers és a lírai formák válságában*. Az erdélyi kapcsolatok tovább munkáltak irodalmi érdeklődésünkben. Tamási Aronhoz és Tompa Lászlóhoz fűződő személyes barátságunkon kívül ez tükröződik például Tolnai Gábor *Erdély magyar irodalmi élete* című összefoglaló jellegű tanulmányában is.

Nemcsak jó szervezőképességünket (elsősorban a Buday Györgyét) bizonyította a kiadványok meleg hangú fogadtatása, közönség- és sajtósikere. Gunda Béla, Szalatnai Rezső, Radinovszki Máriusz, Jancsó Béla, Kós Károly, Veres Péter, Bálint György és az akkori szellemi élet sok más kezdő vagy már kialakult egyénisége, kiválósága írt kiadványainkról, munkánkról. Cikkeink vagy a rólunk szóló ismeretések, bírálatok ott voltak a *Magyar Szemle* hasábjain éppúgy, mint a *Népszavában*, a *Századunkban*, a *Társadalomtudományi Szemlében*, a *Korunkban*, az *Erdélyi Helikonban*, a *Pásztortűzben*, az *Erdélyi Fiatalokban* vagy akár a *Nyugatban*. Az egyre szélesedő érdeklődés kora egybeesik a szakterületek specializálódásával, amint azt kiadványaink, tanulmányaink bizonyítják. Egyre újabb témákkal bővül a sorozat; ezt bizonyítja Reitzer Béla nelevésszociológiai tanulmánya: *A proletárnevelés kérdéséhez*.

Alakultunk, fejlődtünk, s miközben szakemberekké váltunk, felnöttekké is lettünk. Ezenközben maga az alakulás vált egyik központi jelentőségű élményünké. Ezt görgettük cselekedeteinkben és szavainkban egyaránt, de ez a hatalmas folyamat görgetett bennünket is. Egyszerre voltunk alanyai, tárgyai a cselekvésnek.

Már nemcsak önmagában a „nyomornak fekete hullámzása“ (Ortutay szavai az 1933-ban megjelent *Mundotta...* című első népköltészeti gyűjtése előszavából) rendít meg, hanem szeretnénk a változás és változtatás lehetőségeit és törvényeit kifürkészni. Így kerül bele ez az élmény Radnóti verseibe is, egyszer mint puszta együttérzés a szenvedő alannal (*Táj változással*), máskor hetyke kihívásként: „Pipacspirosan zendüljön a világ“ (*Pinacs*).

Legbesebb megfogalmazását Radnótinak köszönheti az öntudatosodó lázadás: *Gondold el! hogyha lázadsz, jövendő / fiatalokoknak embere hírdet / s pattozó hittet számat ad életedről, / számat ad és fiának adja át / emlékedet, hogy példakép, erős fa / legyen, melyre rákúszhat a gyöngye növények!*

1935-ben jelent meg az a kis kötet, amely címében is szimbolikus volt: *Üjhold*. Ennek a gyönyörű Buday-metszetekkel díszített finom kis kötetnek utolsó verséből való ez az idézet. A vers címe: *Kortárs útlevelére*, s ajánlása így szól: „A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának, a növelő közösségnek, a barátainknak.“

Jómagam elég későn, csak 1934-ben, első diplomám (matematika, fizika) megszerzése után jutottam el oda, hogy megtaláljam egyéni mondanivalómhoz a szakterületet. Talán mert önmagam annyira megkínálódtam a szemléletváltozás minden mozzanatát s még inkább a kifejezés keresésének kínját, teljes figyelemmel a lelki történés, a szemlélet alakulása felé fordultam. A szociálpszichológia izgalmas területére végre rátalálva, 1935-ben írtam meg annak lélektani vetületét, ami a szemünk előtt ment végbe. Szinte lázasan éltem át végre a közlés örömét, s éppen ezért igyekeztem minél tárgyilagossában, szaknyelven beszélni a kérdésről. Már a cím is — *A parasztság szemléletének alakulása* — fogalmazásában hűvös tárgyilagosságra törekszik, s csak a végén engedtem meg magamnak annyi szubjektívizmust, hogy az alábbiakkal fejezzem be első nagyobb tanulmányomat: „Tudományos érdeklődésünk és szubjektív érzésünk egyaránt arra kell késztesse bennünket, hogy a parasztsággal nehéz napjaiban sorsközösségünket felismerjük és váljalíuk. A külső segítség azonban csak abban az esetben nem okoz ismét zavart és pusztulást, ha igyekszünk a segítő munka szellemét a parasztság szempontjából belsővé tenni, s a segítség módját a belső szükségnek megfelelően eltalálni.“

Ettől kezdve én is szakemberré lettem, végre variálhattam az évek hosszú során felgyülemlett mondanivalót. Már cikkeim címe is legfőbb ször kifejezte a jelenségek mögött e lelki történésre irányuló figyelmet: *A parasztcselekvés lelki*

dinamikája (ez volt egyben székfoglaló előadásom is a Magyar Pszichológiai Társaságban, megjelent a *Magyar Pszichológiai Szemle* 1935. 3—4. számában), *Zur Psychologie der ungarischen Volksbreuche* (Ungarische Jahrbücher, 1937. december), *Paraszttipológia vagy parasztismeret* (Magyarságtudomány, 1935. 1.), *Paraszt személyiségkutatás* (Ua., 1935. 2.), *Faluművelődés és néplélektan* (Magyar Szemle, 1936. 4.), *A magyar parasztság lélektana* (Társadalomtudomány, 1938. 1—2.).

De sorra kerültek a térben szanaszét fekvő települések is, amelyek úgy fedeztem fel magamnak, mint valami kapzsi kincskereső. Izgatott a tájnak s benne a kötött társadalmi helyzetben tevékenykedő embernek az alakulása, egymásra hatása. Ilyen volt például Hollókő, ez a tündérien szép kis palóc falu (angol nyelvű cikket írtam róla *A very Little Village* címmel a *Hungarian Quaterly* 1937. tavaszi 1. számában), amely azóta mint „védett falu“ néprajzi műemlékterületté vált; a Tisza felső folyásának vidéke (*Néplélektani kutatás beregi falvakban*, Társadalomtudományi Szemle, 1936. 1—3.), valamint a Matyóföld — és így tovább. És mindenekelőtt a nekem legkedvesebb Tápé. Rádióelőadást is tartottam, cikket is írtam róla: *Egy tiszaparti falu lélektani képe* címmel a *Búvár* 1936. októberi számában. Ebből idézek néhány sort: „Differenciálatlan, az oki összefüggéseket nem ismerő gondolatvilágukra jellemző az a temérdek hiedelem, melyek a legártatlanabb formáktól kezdve a legártalmasabb babonáig összes életmegnyilvánulásukat végigkísérik.“

Itt éreztem magam itthon, s talán már nem is azért jártam ki ide évek óta, mert én akartam rajta segíteni, hanem nekem, a „jött-mentnek“ volt rá szükségem. Örökké nyüzsgő, szűk kis baráti körünkben sokat viaskodtunk külső és belső problémákkal. Itt, Tápé zártóságában, az együvé tartozás ősi melegét éreztem és élveztem. Hozzá bűjtünk rendszerint vasárnaponként Árvay Erzsikével, és még sokkal inkább hozzá tartozónak éreztük magunkat, amikor egyetemi kollégánk sikeres hétvégi szórakozásaik beszámolóit után gúnyosan megkérdezték: „És ti, Viola, ti megint a parasztjaitoknál voltatok?“ Mert gúnyos megjegyzést bőven kaptunk mindannyian.

Bartók- és Kodály-rajongásunk miatt nemegyszer kaptuk meg a „kultúrbolsev-
vikok“ nevet. A *Kis Kalendárium* lapjai nem mindenkinek voltak olyan kedvesek, mint nekünk. Szerencsére zömmel jó tanuló diákok voltunk, s ez némi értelmesség keltette kíváncsiságot is kiváltott a kajánkodókból. Így irányult ellenem egy megjegyzés félig kíváncsián, amikor egyik tanulmányutamról, Amerikából tértem vissza: „vaion hogy fog izleni az itthoni, szerényebb élet?“ Tápéra saladatm ki tisz-
tázní magamban a kérdést, s amikor a Tiszagátról előtűnt a kis falu, boldogan ültem le a töltésoldalra (pedig tél volt), hogy testileg is érezzem: megérkeztem.

Kiadványaink szerint Kollégiumunk életében a legtermékenyebb két év az 1934. és 1935. volt. Ezekben az években jelentek meg szép kiadványaink közül is a legszebbek: a 11. sorszámot viselő *Book of Ballads* (angol nyelvű szövegkísérettel) és a 16. számú: *Nyíri és rétközi parasztmesék*. Bevezető tanulmányával együtt ebben a kötetben közölte Ortutay Gyula eredeti gyűjtését, amelyet Buday György 45 fametszettel illusztrált. A *Book of Ballads* azért is jelentős volt számunkra, mert nemcsak összefoglalta, sőt a külföld számára is hozzáférhetővé tette a mindannyiunk érzéseit balladái tömörséggel kifejező gyönyörű metszeteket, hanem így a saját kincseskamránkba zárhattuk azokat az Arany János-balladaillusztrációkat is, melyek közben 1933-ban Kolozsvárott jelentek meg az Erdélyi Szépművés Céh kiadásában: *Arany János balladái Buday György képeivel* címmel. 1935-ben került ki a nyomdából a kimagaslóan szép és impozáns kötet, a *Székely népballadák* is (ismét Buday—Ortutay együttes), de nem a mi kiadásunkban, hanem az Egyetemi Nyomdában.

Így döngettük azt a falat, amelyet társadalmi érdekek, elfogultságok és előítéletek emeltek évszázadok óta a parasztság köré. Felhasználtuk a művészet és a tudomány minden eszközt, de már megnyílt az út a nagy szövetséges, a munkásosztály felé is. Munkatársaink kevésbé osztályöntudatos zöme szívbeli egyszerűséggel csupán a nép felé fordult; csak egy kisebb, belső kör jutott el a tudatos marxizmusig. Hogy ez a néprajongás ne híguljon fel sem érzélgősséggé, sem szólamok pufogatásává, arra nagyon ügyeltünk, s ezért is igyekeztünk cikkeinkben, tanulmányainkban hangsúlyosan szakszerűek lenni. Azt is éreztük azonban, hogy egy nagy áramlatnak vagyunk viszonylag korai hirdetői. Bátran és nem kis öntudattal írtuk önmagunkról a *Book of Ballads* előszavában, hogy „ez a társadalmi, értelmiségi és művészeti élet különböző ágaiban folyó munka bizonyos mértékben analóg a Bartók Béla művészi tevékenységével, aki egy generációval előbb [...] termelte ki a maga páratlan művészetét“.

Nem magunkat akartuk ezzel feltolni, hanem olyan zászlóként választottuk Bartókot, amelyet a külföld is ismer. Mert szerettük volna, ha hangunk a hatá-

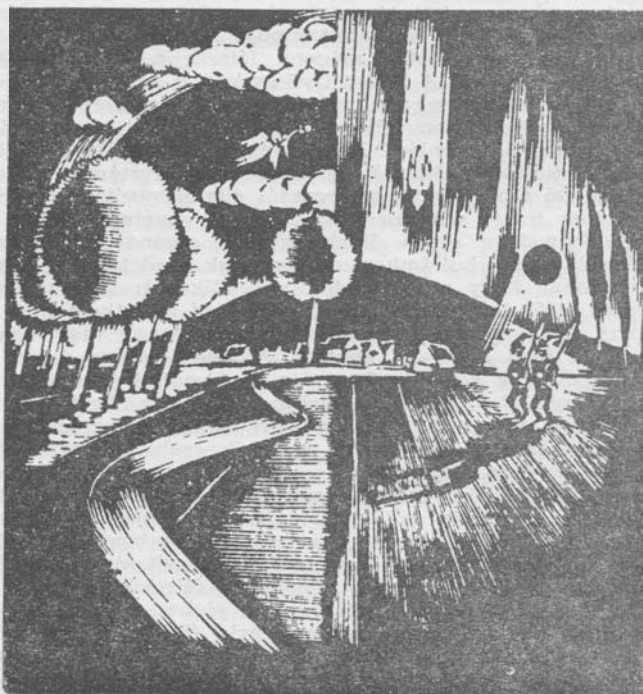
rokon túlra is eljut, olyan fontosnak éreztük világgá kürtölni elkötelezettségünket a nép mellett.

Terjedt is a hangunk idegen nyelvű cikkekben, előadásokon, barátságokon át is, mert fűtött a felfedezés forró élménye. Utolsó jelentős együttműködésünk egy angol szociográfuscsoport itteni kutatómunkájának a szervezése volt, mint ahogy ez a *Kis Kalendárium* utolsó, dudari számából is kiderül. Közösségünk engem bízott meg a szervezéssel, s én színhelyül Dudart választottam ki, a kis bakonyi falut, mint egy olyan zárt, de egyben tipikus települést, amely a világi és egyházi nagybirtok kettős szorításában, a gazdasági és társadalmi elzártág következtében viszonylag épen őrizte meg falusi kultúráját.

Kollégiumi közösségünk tagjai közül elsősorban azok vettek részt Dudaron a helyszíni munkában, akik angolul vagy németül jól beszéltek (így Reitzer Béla és Gáspár Zoltán, no meg jómagam), és tolmácsolni is tudtak. Önkéntes tolmácsként mások is segítségünkre siettek jóbarátaink közül, hogy minden kutató mellé tudjunk egy személyi tolmácsot adni. Ilyen volt Móricz Virág, aki egészen esküvője napjáig maradt velünk, hogy segítsen.

A kutatócsoportnak, több szaktekintély bevonásával, ismeretközlő előadás-sorozatot is tartottunk a kétételes gyűjtőmunka pihenőóráiban. Az előadásokat angol nyelven egy szép emlékalbumba kötve adtuk át a résztvevőknek. Az előadók közt ott szerepeltünk magunk is (így Reitzer Béla, Ortutay Gyula és én), de a meghívott előadók közt volt Visky Károly mint a tárgyi néprajz, Kerék Mihály mint a telepítés szakemberei, sőt Bartók Béla is hozzájárult, hogy egy régebben írt előadását angol fordításban távollétében felolvassuk. Ez az egész anyag máig kiadatlan.

Ezzel lényegileg lezárult nemcsak a kiadványok sora, hanem a közvetlen együttműködés is. Nem zárult le azonban a hatás, melyet a közös évek mindannyiunkra, sokunkra, nagyon sokunkra gyakoroltak. Állandó és alkalmi tagokra éppúgy, mint a legszűkebb körbe tartozókra vagy csak a lazábban, sőt esetleg csak közvetve kapcsolódókra is, és terjedt és terjed ez a hatás még ma is gyermekeken, tanítványokon, ifjú barátokon, sőt unokákon át. Egyetemi katedrákról és szerény családi otthonok melegéből sugározza szét hitünket a népben úgy, ahogy azt egy szerény kis diákcsoport egy fél évszázaddal ezelőtt magának kialakította,

Buday György:
Táj változással
(Radnóti Miklós:
Újhold, 1935)